

ŽIVOTI NA MREŽI: SOCIOLOŠKE REFLEKSIJE O INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIM TEHNOLOGIJAMA

Gost-urednica Aleksandra Nikolajević¹*
Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Navike se menjaju kada se promeni polje mogućnosti.

(Pierre Bourdieu)

U poslednjih nekoliko decenija savremeno društvo prolazi kroz korenite promene koje su usko povezane sa brzim razvojem informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT). U tematu *Društvo i informaciono-komunikacione tehnologije* pokušavamo da otvorimo prostor za analizu načina na koje digitalne tehnologije stvaraju, oblikuju i modifikuju postojeće društvene prakse. Tehnologija ne egzistira u vakuumu: *ona je proizvod društvenih odnosa, ekonomskih interesa, političkih strategija, te kulturnih i simboličkih struktura.*

Naglašavamo da ovaj temat nije pozivanje na tehnofobiju ili tehnofiliju, niti na konstituisanje jednog „velikog narativa” o efektima informaciono-komunikacionih tehnologija. Naprotiv, ovo je poziv za razumevanje kompleksnosti bavljenja odnosima između društvenih praksi i informacionih tehnologija. Gotovo da ne postoji društveni aspekt koji nije kreiran ili transformisan od strane uticaja informaciono-komunikacionih tehnologija ili pak pod „odbranom” od njih. Sociologija u ovakvom društvenom trenutku ima odgovoran zadatak da ne ostane pasivni posmatrač, već da bude aktivni tumač i (korektivni) učesnik u oblikovanju budućnosti, kao i da svojim novim uvidima (*uticajem primene informaciono-komunikacionih tehnologija*) doprinese refleksiji, odnosno dubljem razumevanju savremenih procesa.

U savremenom društvu interakcije se sve češće odvijaju putem informaciono-komunikacionih tehnologija. Ove se forme ne mogu svesti na puko „komuniciranje”, već na novi oblik društvenih praksi stvorenih tehnološkim posredovanjem. S jedne strane, tehnologija omogućava povezivanje izvan fizičkih granica jednog društva, otvara prostor za mikrozajednice i nove oblike solidarnosti, deluje inkluzivno i osnažujuće. S druge strane, sve više naučnih studija ukazuje na porast osećaja usamljenosti kod ljudi, površnost odnosa, digitalnu zavisnost i na eroziju spontanosti

¹ Autor za korespondenciju: aleksandra.nikolajevic@filfak.ni.ac.rs

Rad citirati kao: Nikolajević, A. (2025). Životi na mreži: Sociološke refleksije o informaciono-komunikacionim tehnologijama. *Godišnjak za sociologiju* 21 (34): 11–37.

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5034-6104>

u svakodnevnim interakcijama, što nameće opravdanu dilemu: *Da li nas tehnologija povezuje ili udaljava?*

Informaciono-komunikacione tehnologije ne oblikuju samo društvene prakse već u značajnoj meri učestvuju i u konstituisanju subjektivnosti. Naši identiteti postaju usko povezani sa algoritamskom logikom, koja neprestano klasifikuje, preporučuje i usmerava naše izbore. U sociologiji su prisutna istraživanja u čijim se analizama razmatraju načini konstrukcije identiteta i njihova adaptacija u digitalnom okruženju, načini na koje telo biva rekonstruisano kroz tehnologiju, te istraživanja o tome kako emocije postaju deo šire infrastrukture digitalnog života. Posebna pažnja poklanja se i političkoj dimenziji jer tehnološka infrastruktura nikada nije neutralna, već je uvek ukorenjena u postojeće odnose moći, kapitala i kontrole.

Čini se da informaciono-komunikacione tehnologije predstavljaju snažnu integrativnu silu u vremenu u kom živimo, (premda) istovremeno postaje očigledno da ne povezuje sve ljude pod jednakim uslovima. Koncept digitalnog jaza (engl. *digital divide*) više ne označava samo puku podelu između onih koji imaju pristup internetu i onih koji ga nemaju. Danas je ta podela višeslojna, ona obuhvata razlike u digitalnoj pismenosti, kvalitetu pristupa, odnosno, sposobnosti da se informacije kritički interpretiraju. U globalnom kontekstu, tehnološka nejednakost poprima dodatne dimenzije. Digitalna infrastruktura je koncentrišuća sila: dok se u nekim regionima sveta razvijaju centri za obradu podataka, veštačku inteligenciju i visoku tehnologiju, drugi ne dosežu ni prag digitalne pismenosti). U tom svetlu, treba preispitati ideju o „demokratizujućem” potencijalu digitalne tehnologije. Dok informacione tehnologije nude mogućnosti za obrazovanje, političko angažovanje i ekonomski razvoj, njihova distribucija i upotreba često odražavaju već postojeće klasne, rodne, rasne i globalne nejednakosti. Iz pomenutih razloga, pravi izazov predstavlja pronalaženje modela u kojem informacione tehnologije neće reprodukovati ili čak uvećavati postojeće nejednakosti.

U vremenu kada se ekrani pretvaraju u radna mesta, aplikacije u poslodavce, a algoritmi u nadzornike, pitanje digitalnog rada postaje ključno za razumevanje savremenih oblika proizvodnje, eksploatacije i otpora. U svetlu neoliberalne ideologije fleksibilnosti, autonomije i logike „budi sam svoj gazda”, digitalni rad se tendenciozno promovise kao poželjna forma rada, pri čemu se zanemaruje iluzija slobode. Iza glamura „gig-ekonomije” (engl. *gig economy*) stoji realnost nesigurnih poslova, neplaćenih pauza, stalne dostupnosti radnika, konstantnog digitalnog nadzora i pretežnog odsustva sindikalne zaštite. Platformski radnici često su formalno „nezavisni”, ali faktički u potpunosti zavisni od nevidljivih algoritamskih sistema odlučivanja koji im dodeljuju poslove, ocene i prihode. Platformski kapitalizam nije samo model poslovanja već je nova društvena infrastruktura. Njegova moć nije rezultat klasične akumulacije kapitala, već kontrole nad podacima kao novim oblikom sirovine, kao i sposobnosti da te podatke analiziraju, predviđaju i unovče. U takvom sistemu korisnici nisu samo potrošači, oni su istovremeno i resurs. Svaki klik, „skrol”, lokacija, emotivna reakcija, pretraga i poruka postaju deo ogromne arhitekture digitalnog nadzora koja omogućava prediktivno modelovanje ponašanja. Kapitalizam nadzora ne prodaje proizvode – on prodaje predviđanja o ljudskom ponašanju i što je nadzor

dublji i tiši, to su predikcije preciznije, a profit stabilniji. Takva ekonomija redefiniše i samu prirodu moći. Nadzor više nije ograničen na državu – on postaje fundamentalna komponenta tržišnog sistema.

U dobu informaciono-komunikacionih tehnologija često možemo čuti da je svako dobio svoj glas, da su barijere participacije u javnom životu srušene, kao i da je internet demokratizovao izražavanje i učinio svet umreženijim nego ikada pre. Međutim, ono što retko postavljamo kao pitanje jeste: *Ko čuje te glasove?*; *Ko ih moderira?*; *Ko ih utišava?*; *I – po čijim pravilima?*. Iako digitalni prostori naizgled deluju kao nove arene demokratije, ti prostori su duboko uslovljeni tehničkom i političkom infrastrukturom i sve više podležu logici nadzora, komodifikacije i selektivne cenzure. Reč je o novoj vrsti moći – algoritamskoj moći. Oni ne koriste klasičnu prinudnu silu, već podatke (engl. *data*); ne zabranjuju direktno, već utišavaju kroz niske ričeve (engl. *reach*), kroz šedou-beninge (engl. *shadow banning*); kroz nevidljive filtere i tehničke odluke bez transparentnosti. Iza paravana neutralne tehnologije često stoje politički ili korporativni kriterijumi koji odlučuju šta je „prihvatljivo”, „tačno” ili „bezbedno”. Brojna sociološka istraživanja, uvažavajući kompleksnost informaciono-komunikativnih tehnologija, nastoje odgovoriti na pitanje gde prestaje digitalna participacija i počinje kontrola.

Digitalna svakodnevica postaje istovremeno i prostor izraza i prostor disciplinovanja. Emocije se uglavnom izražavaju kroz emotikone (engl. *emoji*), identiteti kroz „bios” i filtere, politički stavovi kroz hešteg (engl. *hashtag*) kampanje. Dok učestvujemo i stvaramo u digitalnom prostoru, mi istovremeno ostavljamo i tragove – podatke koji se analiziraju, prodaju, pa i potencijalno instrumentalizuju (zloupotrebljavaju).

Digitalna kultura nije ni potpuno oslobađajuća, ali ni u potpunosti opresivna. Ona je protivrečna, ambivalentna, često banalna, ali nikada bez značaja. Upravo u toj svakodnevnoj banalnosti – u GIF-ovima, komentarima, filterima, lajkovima, gličevima i onlajn-šalama – krije se mapa savremenog društva koja ostavlja prostor za opsežna društvena proučavanja.

I dok se granice između fizičkog i digitalnog brišu, podaci postaju osnovna valuta društvenih odnosa. Informacione tehnologije postale su infrastrukture života koje usmeravaju način na koji živimo, učimo, radimo, protestujemo, zamišljamo i oblikujemo svet. Upravo ovaj kompleksni i dominantni društveni aspekt sociologija mora uvažiti kao svoj novi teorijski i istraživački horizont. U ovom tematskom broju autori u svojim radovima nastoje ukazati na značaj same digitalne sociologije, na oblasti poput karakteristika virtuelnih identiteta, te na različite primene veštačke inteligencije u ekonomiji, ali i ljubavnih prevara u doba digitalnih medija. Rastuće interesovanje za digitalnu sociologiju korespondira sa sveobuhvatnim uticajem informaciono-komunikacionih tehnologija na našu svakodnevicu, što njeno polje proučavanja čini izazovnim, ali i aktuelnim, pokrivajući pritom širok spektar tema. Radom posvećenim karakteristikama virtuelnih identiteta nastoji se da se u kontekstu potrošačke kulture približe izazovi digitalizovanog društva i identitetske transformacije. Zatim, u radu čija je tema primena veštačke inteligencije u privredi ukazuje se na kompetitivne prednosti primene veštačke inteligencije, ali i na određene etičke

dileme koje ona sa sobom donosi, uz poseban osvrt na situaciju u Republici Srbiji. Na kraju, u ovom tematskom broju naučni osvrt na ljubavne prevare u dobu interneta približava nam jedan od rizika savremenog društva, pri čemu autor osvetljava činjenicu da kriminalne aktivnosti posredstvom informacionih tehnologija ne moraju za rezultat imati samo finansijski gubitak već mogu imati i emocionalne posledice. Ovim tematom otvaramo prostor za zajedničko čitanje, promišljanje i delovanje.

RECEIVED: 26.04.2025.

ACCEPTED: 27.04.2025.

aleksandra.nikolajevic@filfak.ni.ac.rs